

”1718 – kriget, människorna, skottet”, Halden, 10–12 december 2018

Det stora nordiska kriget och Sveriges fälttåg mot Norge väcker engagemang och känslor. Orsaken är delvis att de uppenbara mänskliga aspekterna gör att vi ännu 300 år senare kan identifiera oss med händelser och öden: En kung som föll, ett utarmat land och utarmade gränsbygder, soldater som frös ihjäl i en snöstorm i norr och ännu fler soldater som dog efter vägarna i södra Sverige.

Hur kriget gick till, vilka aktörerna var och hur människor påverkades av att leva mitt i det stora nordiska kriget var teman i konferensen ”1718 – kriget, människorna, skottet”. Konferensen hölls lagom till 300-årsminnet av Karl XII:s ”norska” dödsdag. Platsen var Fredriksten fästning i Halden, Norge, alldeles vid gränsen till Sverige. Samma plats där skottet, som ändrade den svenska historien och inledde avslutningen av det stora nordiska kriget, föll.

Att se på det stora nordiska kriget och de svenska fälttågen mot Norge ur de teman konferensens namn – kriget, människorna, skottet – indikerar gav intressanta inblickar och en helhetsbild av händelserna i det svensk-norska gränsområdet åren 1716–1719. Femton föredragshållare från Danmark, Finland, Norge och Sverige stod för inledande föredrag. Den mångkunniga publiken gjorde att föredragen följdes av engagerade och kunskapsrika diskussioner och debatter.

Under 300-årsdagen av Karl XII:s död enligt den gregorianska kalender som vid tiden gällde i Danmark-Norge, till skillnad från den julianska som rådde i Sverige, fokuserade konferensen på det faktiska kriget. Diskussionen cirklade kring vad som hände innan kriget kom till de norsksvenska gränstrakterna, fästningens roll i krigföringen och framför allt Fredrikstens fästnings roll vid de svenska fälttågen mot Norge 1716 och 1718. Samt skottet som dödade Karl XII.

Frågan om skottet har i mycket dominerat forskningen och diskussionen runt det stora nordiska kriget. Fortfarande väcker denna punkt tankar och känslor även hos konferensens väl pålästa deltagare. Flera föredragshållare

tog upp frågan om skottet i större eller mindre grad. I ”uppsnappade” svenska brev från tiden finns material som skulle kunna stödja en mordteori. Dock inte i form av mord anstiftat av någon mordpretendent utan av lägre men mycket krigströtta befäl. Samma teori framförs i ett traditionsmaterial som återfinns i Fredriksten Museum. Andra föredragshållare talade för slumpskottet som dödade en kung.

Ett inslag i konferensen var ett försök att återskapa stunden den mörka, sena vinterkväll för 300 år sedan då Karl XII dog. Syftet var att konferensdeltagarna genom att placeras vid en rekonstruerad löpgrav skulle ges möjlighet att diskutera och kanske avgöra varifrån skottet kommit och vilken typ av skott det kan ha rört sig om. Såväl kanoner som musköter avfyrades mot löpgraven. Några tyckte sig i den mörka och krutdoftande kvällen bli förvisade om att ett slumpskott från Fredriksten fästning är den enda logiska förklaringen till dödsfallet. Andra riktade sin håg åt andra hållet: Karl XII föll offer för ett skott avfyrat av någon i kungens absoluta närhet med absolut syfte att ta hans liv och avsluta det stora nordiska kriget.

Vid sidan av det faktiska skottet fördes diskussioner om krigets pris. Øystein Rian, professor emeritus vid universitet i Oslo, var konferensens inledande föredragshållare. Han har gjort ett försök att beräkna vad det stora nordiska kriget kan ha kostat Norge där krigsskatterna ökade med 50 procent under slutfasen av kriget. Till det kommer kostnader för transporttjänst och att 1/3 av Norges män var utkommenderade i den dansknorska flottan. I en norsk kontext omtalas andra världskriget som ”kriget”. Då ökade landets befolkning något. Under stora nordiska kriget minskade befolkningen kraftigt. Hade procentuellt sett lika många dött 1940–1945 som under stora nordiska kriget hade Norges befolkning minskat med 240 000 under andra världskriget, visade Riar.

Under konferensen lyftes många aspekter för framtida forskning. Det faktum att kunskapen om de 3 000 svenska och finska soldater i Armfeldts armé som vid skiftet mellan 1718–1719 dog under hemmarschen över fjället från Tröndelag till Jämtland är väl känd och dokumenterad är kanske lätt att förstå. Det faktum att medvetenheten om att uppåt 20 000 personer dog när den sydliga svenska armén marscherade hem under vintern och våren 1718–1719 är däremot ett exempel på forskning som återstår.

Särskilt när det gäller de civilas upplevelser finns mycket kvar att göra. Danmark-Norge snappade upp brev mellan de svenska linjerna i Norge och hemlandet. Brev från dem ”där hemma”, ofta kvinnor, är bevarade i Danmarks krigsarkiv. Vem tar utmaningen att genom dem lära mer om de civilas syn på kriget och livet? Det har nu gjorts inledande studier av de norska ”skadeoppgjør” av civila förluster i gränslandskapet, vilket presenterades under konferensen. Hur ser det ut på svensk sida? Uppmarschområdena bar

en tung börda när runt 60 000 man, i form av soldater och servicefunktioner, och deras förnödenheter forslades fram till gränsen. Det stora nordiska kriget var ett totalt krig som påverkade hela samhället.

Bakom konferensens stod nätverket med samma namn. Basen för detta nätverk utgörs av Armémuseum, Bohusläns museum, Fredriksten festning genom kommandantskapet och Fredriksten festnings venner, Forsvarets museer i Norge (Forsvarsmuseet, Marinemuseet, Rustkammeret), Jamtli, Jämt-trønderska föreningen Armfelts karoliner (JTAK), Karolinska förbundet, och Østfoldmuseene. Initiativet till nätverket togs av Østfoldmuseene som också var projektledare för konferensen tillsammans med kommandantskapet på Fredriksten.

Konferensens föredragshållare kom från Danmark: Dan H Andersen, Hans Christian Bjerg, Michael Bregnsbo. Finland: Johanna Aminoff-Winberg. Norge: James Ronald Archer, Ole Henrik Gjeruldsen, Magne Ranestad, Dag Strømsæther, Øystein Rian. Samt Sverige: Jan Lindegren, Leif Törnquist, Peter Ullgren, Lars Ericson Wolke och Gunnar Åselius. Samtliga föredrag från konferensen streamades och kan nås via 1718-nätverkets hemsida.¹

Merparten av föredragshållarna är bidragsgivare till antologin *Perspektiver på Den store nordiske krig 1700–1721, 300 år etter Carl XII:s fall*, som producerats av Forsvarsmuseet i Norge. Boken är en följd av samarbetet i 1718-nätverket. Antologin innehåller totalt 18 artiklar skrivna av historiker från Danmark, Finland, England, Norge och Sverige och lanserades vid konferensens avslutning.

Den som vill kan även besöka Fredriksten fästning och Fredriksten Museum och se den nya utställningen *Det store fallet* om det stora nordiska kriget och Karl XII:s fall.²

Østfoldmuseene Halden historiske Samlinger

BODIL ANDERSSON

1. <<http://www.1718.no/konferanse>>

2. <<https://ostfoldmuseene.no/fredriksten>>